

LATVIJAS REPUBLIKAS SATVERSMES TIESA

SPRIEDUMS

LATVIJAS REPUBLIKAS VĀRDĀ

Rīgā 2002. gada 22. oktobrī

lietā nr. 2002-04-03

Latvijas Republikas Satversmes tiesa šādā sastāvā: tiesas sēdes priekšsēdētājs Aivars Endziņš, tiesneses Ilze Skultāne un Anita Ušacka,

pamatojoties uz Latvijas Republikas Satversmes 85. pantu, Satversmes tiesas likuma 16. panta 3. punktu, 17. panta pirmās daļas 11. punktu, 19.² un 28.¹ pantu,

pēc Valda Strautnieka un Kaspara Zandberga konstitucionālajām sūdzībām

rakstveida procesā

izskatīja lietu

“Par “Izmeklēšanas cietumu iekšējās kārtības noteikumu” 59.1.6., 66. un 68. punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 89., 95. un 111. pantam”.

Konstatējošā daļa

1.1. Pirms valstiskās neatkarības zaudēšanas Latvijā iepriekšējā apcietinājumā esošo personu statusu noteica “Likums par ieslodzītiem”. Šis

likums attiecās gan uz sodu izpildi, gan drošības un sabiedrības aizsardzības līdzekļiem. Šā likuma 191. pants noteica, ka “iepriekšējais ieslodzījums ir līdzeklis, lai apsūdzētiem atņemtu iespēju izvairīties no izmeklēšanas un tiesas, kā arī slēpt noziedzīga nodarījuma pēdas. Apsūdzētiem ieslodzījuma vietās uzliekami tikai tādi ierobežojumi, kas viņiem atņem iespēju traucēt viņu lietu izmeklēšanu un kas nepieciešami, lai ieslodzījuma vietās uzturētu vajadzīgo kārtību un drošību.” Apsūdzētajiem bija piemērojama virkne izsmeļoši uzskaitītu noteikumu, kādi tika piemēroti sodītajiem, taču ar likumā paredzētiem izņēmumiem.

Apsūdzētajiem bija piemērojami arī 137.-147. panta noteikumi par kārtības un drošības uzturēšanu. 140. pants noteica disciplinārsodus. Tostarp arī “ievietošanu gaišā karcerī līdz divām nedēļām” un “ievietošanu tumšā karcerī līdz vienai nedēļai”. Ievietojot gaišā vai tumšā karcerī, uz sodīto attiecināja arī noliegumu turēt kamerā grāmatas, laikrakstus, citus izdevumus, burtnīcas, rakstāmpiederumus un citus priekšmetus, satikties ar piederīgajiem un citām personām, saņemt no ārienes pienestas uzturvielas, izlietot savām vajadzībām personīgo vai nopelnīto naudu, kā arī lietot gultas piederumus.

Disciplinārsodus uzlika ieslodzījuma vietas priekšnieks, iepriekš noklausoties vainīgā paskaidrojumus un noskaidrojot pārkāpuma apstākļus. Par apsūdzētajiem uzliktiem disciplinārsodiem ieslodzījuma vietas priekšniekam bija jāpaziņo attiecīgam prokuroram vai tiesnesim.

1.2. 1991. gada 29. augustā Latvijas Republikas Augstākā padome pieņēma lēmumu “Par Latvijas PSR likumdošanas aktu piemērošanu Latvijas Republikas teritorijā”, ar kuru noteica, ka līdz attiecīgo Latvijas Republikas kodeksu vai citu likumdošanas aktu pieņemšanai Latvijas Republikas teritorijā piemērojama virkne Latvijas PSR normatīvo aktu,

tostarp arī Latvijas PSR (Latvijas) Kriminālprocesa kodekss (turpmāk – KPK).

Šajā laikā KPK desmitā sadaļa “Īslaicīga aizturēšana un iepriekšējais apcietinājums” citastarp noteica iepriekšējā apcietinājuma pamatu, iepriekšējā apcietinājuma vietas, apcietinājuma vietās turēto personu tiesisko stāvokli, režīma pamatprasības, apcietināto personu tiesības un pienākumus, kā arī stimulēšanas līdzekļus un sodus, kas piemērojami apcietinātajām personām. KPK 427. panta otrajā daļā bija noteikts, ka “apcietinātos, kas ļaunprātīgi pārkāpj režīma prasības, ar motivētu iepriekšējā apcietinājuma vietas priekšnieka lēmumu var ieslodzīt karcerī uz laiku līdz desmit diennaktīm, bet nepilngadīgos – līdz piecām diennaktīm”.

1.3. 1992. gada 5. februārī Latvijas Republikas Augstākā padome pieņēma likumu “Par grozījumiem un papildinājumiem Latvijas Kriminālprocesa kodeksā un Latvijas administratīvo pārkāpumu kodeksā”, ar kuru citastarp izslēdza minēto sadaļu no kodeksa, uzskatot, ka kārtība, kādā turamas iepriekšējā apcietinājumā esošās personas, nav KPK jautājums.

Vienlaikus KPK tika saglabāta 6. nodaļa, kas regulē drošības līdzekļu, arī apcietinājuma, piemērošanu. Spēkā esošajā redakcijā KPK 68. pants noteic tiesības piemērot drošības līdzekli, “ja ir pietiekams pamats varbūtībai, ka apsūdzētais vai tiesājamais, būdams brīvībā, izvairīsies no izmeklēšanas un tiesas vai traucēs patiesības noskaidrošanu krimināllietā, arī apdraudot vai ietekmējot krimināllietās liecinošās personas, vai izdarīs noziedzīgu darbību, kā arī lai nodrošinātu sprieduma izpildīšanu”.

2002. gada 30. jūnijā Saeima pieņēma likumu “Grozījumi Latvijas Kriminālprocesa kodeksā”, kas stājās spēkā 2002. gada 1. novembrī. Šis likums paredz papildināt KPK 76.pantu ar piekto un sesto daļu šādā redakcijā:

“Apcietinātās personas tiek turētas izmeklēšanas cietumā vai izmeklēšanas cietuma nodaļā, kas izveidota cita veida cietumā. Apcietinātos karavīrus var turēt virssardzē.

Apcietināto ievietošanas un izvietošanas kārtību, dienas kārtību, tiesības un pienākumus, medicīnisko aprūpi un materiālo nodrošinājumu, drošības pasākumus, kārtību, kādā apcietinātie tiek atbrīvoti no izmeklēšanas cietuma vai pārcelti uz citu brīvības atņemšanas iestādi, nosaka Ministru kabinets.”

1.4. Atjaunojot valstisko neatkarību, Latvija no padomju režīma mantoja ieslodzījuma vietu sistēmu, kura bija pakļauta Iekšlietu ministrijai. Laikā, kad spēkā stājās Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk – Satversme) 8. nodaļa “Cilvēka pamattiesības”, apcietināto turēšanas kārtību noteica 1994. gada 30. aprīlī ar iekšlietu ministra pavēli nr. 113 apstiprinātā “Instrukcija par aizdomās turēto, apsūdzēto un notiesāto personu uzturēšanas kārtību Iekšlietu ministrijas izmeklēšanas cietumos”.

1.5. Ar 2000. gada 1. janvāri, pamatojoties uz likumu “Par valsts budžetu 2000. gadam” un Ministru kabineta 1999. gada 21. decembra sēdes protokollēmumu “Par Ieslodzījuma vietu pārvaldes un tās pakļautībā esošo iestāžu nodošanu Tieslietu ministrijas pārraudzībā”, Iekšlietu ministrija nodeva un Tieslietu ministrija pārņēma savā pārraudzībā Ieslodzījuma vietu pārvaldi un tās pakļautībā esošās iestādes.

1.6. 2001. gada 9. maijā ar tieslietu ministres rīkojumu nr. 1-1/187 tika apstiprināti “Pagaidu noteikumi par aizdomās turēto, apsūdzēto,

tiesājamo un notiesāto personu turēšanas kārtību izmeklēšanas cietumos” (turpmāk – Pagaidu noteikumi). Šo noteikumu V nodaļa “Pamudinājumi, sodi un to piemērošanas kārtība” citastarp paredz, ka par izmeklēšanas cietumā noteiktās iekšējās kārtības un disciplīnas pārkāpumiem pilngadīgos apcietinātos var ievietot soda izolatorā uz laiku līdz 15 diennaktīm. Ievietot soda vai disciplinārajā izolatorā var tikai apcietinātās un notiesātās personas, kuras izdarījušas rupjus vai sistemātiskus izmeklēšanas cietumā noteiktā režīma pārkāpumus.

Pagaidu noteikumu 43. punkts paredz, ka par rupjiem režīma pārkāpumiem uzskatāma: 1) fiziska pretošanās izmeklēšanas cietuma darbiniekiem; 2) citu apcietināto vai notiesāto fiziska ietekmēšana vai citāda viņu cieņas pazemošana; 3) alkoholisku dzērienu, narkotiku vai neatļautu psihotropo medikamentu lietošana, glabāšana vai izplatīšana; 4) piedalīšanās kāršu spēlē vai citā spēlē, lai iegūtu materiālu vai citu labumu, un vinnestu izspiešana; 5) atteikšanās izpildīt izmeklēšanas cietuma darbinieka likumīgu prasību; 6) tīša cietuma īpašuma bojāšana. Par sistemātiskiem režīma pārkāpumiem uzskatāmi Izmeklēšanas cietumu iekšējās kārtības noteikumu pārkāpumi, kas izdarīti divas vai vairākas reizes, ja par iepriekšējo pārkāpumu pēdējā pusgada laikā uzlikts disciplinārsods.

Savukārt Pagaidu noteikumu 44. pants noteic, ka “to amatpersonu sarakstu, kurām ir tiesības piemērot pamudinājumus un uzlikt disciplinārsodus apcietinātajiem, kā arī viņu pilnvaru apjomu reglamentē Izmeklēšanas cietumu iekšējās kārtības noteikumi”.

2001. gada 9. maijā ar tieslietu ministres rīkojuma Nr. 1-1/187 2. punktu Ieslodzījuma vietu pārvaldes priekšniekam V. Zaharam uzdots

līdz minētā gada 14. maijam izstrādāt un apstiprināt “Izmeklēšanas cietumu iekšējās kārtības noteikumus”.

1.7. Šādus noteikumus Ieslodzījuma vietu pārvaldes priekšnieks V. Zahars apstiprinājis ar 2001. gada 9. maija pavēli nr. 63.

“Izmeklēšanas cietumu iekšējās kārtības noteikumos” ietverta VII nodaļa “Amatpersonas, kuras piemēro apcietinātajiem pamudinājumus un uzliek disciplinārsodus”. Saskaņā ar 59.1.6 punktu pilngadīgos apcietinātos ievietot soda izolatorā uz laiku līdz 15 diennaktīm tiesīgs cietuma priekšnieks.

Minētajā nodaļā ietvertais 64. punkts paredz, ka “uz soda izolatoru apcietinātajam atļauts ņemt līdzī personīgās higiēnas priekšmetus un visus pierakstus un dokumentus krimināllietā. Tualetes piederumi tiek uzglabāti atsevišķā telpā un tos izsniedz tikai tualetei paredzētajā laikā.”

Minētajā nodaļā ietvertais 66. punkts noteic, ka “apcietinātā personīgās mantas un pārtika tiek nodotas glabāšanā noliktavā, un tās atdod pēc atbrīvošanas no soda izolatora. Ja produkti ir sabojājušies, par to sastāda aktu, ja iespējams, apcietinātā klātbūtnē, un, pamatojoties uz medicīnas darbinieka slēdzienu, tos iznīcina.”

Savukārt 68. punkts paredz, ka “apcietinātajiem, kas pārkāpj soda izolatorā noteikto režīmu, var tikt piemēroti visi paredzētie sodi un drošības pasākumi, tai skaitā atkārtota ievietošana soda izolatorā. Par jaunā soda – atkārtotas ievietošanas soda izolatorā – sākumu uzskatāma iepriekšējā soda izciešanas pēdējā diena.”

2. Konstitucionālo sūdzību iesniedzēji Valdis Strautnieks un Kaspars Zandbergs (turpmāk – iesniedzēji) pieteikumos apstrīd

“Izmeklēšanas cietumu iekšējas kārtības noteikumu” (turpmāk – apstrīdētais akts) 59.1.6., 65., 66. un 68. punkta atbilstību Satversmes 89., 95. un 111. pantam.

Satversmes tiesas 4. kolēģija ierosinājusi lietu daļā par apstrīdētā akta 59.1.6., 66. un 68. punkta (turpmāk – apstrīdētās normas) atbilstību Satversmes 89., 95. un 111. pantam. Daļā par 65. punkta apstrīdēšanu Satversmes tiesas 4. kolēģija konstatējusi, ka pieteikumos dotais juridiskais pamatojums ir acīmredzami nepietiekams prasījuma apmierināšanai.

No pieteikumiem, kā arī iesniedzēju viedokļiem, kas saņemti pēc iepazīšanās ar lietas materiāliem, izriet uzskats, ka ieslodzīto ievietošana soda izolatorā (karcerī) uzskatāma par nežēlīgu, nehumānu un pazemojošu rīcību un kvalificējama kā spīdzināšana, jo:

1. Apstrīdētais akts paredzot pirms ievietošanas soda izolatorā (karcerī) atņemt notiesātajiem pārtikas produktus, bet nenodrošinot viņus soda izolatorā (karcerī) ar ik dienu nepieciešamo minimālo uzturu.

2. Soda izolatorā (karcerī) netiekot nodrošināts dzeramais ūdens. Dzeršanai esot jālieto ūdens, kas domāts tualetes skalošanai.

3. Soda izolatorā (karcerī) netiekot nodrošināta dzīvojamām telpām atbilstoša gaisa temperatūra, bet segu un siltās drēbes apstrīdētās normas liedzot ņemt līdz.

4. Neesot iespējams ievērot personīgo higiēnu, jo viens un tas pats apģērbs esot jāvalkā līdz soda izolatorā izciešamā soda beigām neatkarīgi no tā termiņa.

5. Dažos soda izolatoros vienvietīgā telpā tiekot ievietoti vairāki apcietinātie un vienīgais telpā esošais soliņš sēdēšanai esot izmantojams tikai uz maiņām. Savukārt par sēdēšanu uz grīdas apcietinātie tiekot sodīti

ar jaunu disciplinārsodu. Tādējādi ievietošana soda izolatorā (karcerī) nozīmējot nepārtrauktu stāvēšanu kājās. Turklāt K. Zandbergs apgalvo, ka viņš ievietots telpā ar betona grīdu bez krēsla, uz kura dienas laikā varētu apsēsties, un arī ēdienreizēs esot bijis jāstāv kājās.

6. Vienvietīgā kamerā tiekot ievietoti vairāki apcietinātie, un tiem esot iespējams gulēt vienīgajā guļvietā tikai uz maiņām. Turklāt miegs esot faktiski neiespējams, jo aizliegts izmantot matraci, spilvenu un segu.

7. Apstrīdētā akta 68. punktā paredzētā iespēja apcietinātajam uzlikt jaunu disciplinārsodu nozīmējot laikā neierobežota disciplinārsoda iespējas un esot pretrunā arī ar taisnīguma principu.

8. Apstrīdētās normas liedzot soda izolatorā (karcerī) ņemt līdzī mācību literatūru un reliģisko literatūru, kā arī tikties ar kapelānu, līdz ar to ieslodzītie esot spiesti atteikties no savas reliģiskās pārliecības un apziņas brīvības.

9. Apstrīdētās normas neparedzot iespēju sūdzēties, lai nodrošinātu pamatotu un taisnīgu disciplinārsoda piemērošanu. Tā kā soda izolatorā (karcerī) aizliegts ņemt līdzī rakstāmpiederumus un papīru, tiekot liegta iespēja izmantot Prokuratūras likuma 15. pantā garantētās tiesības, kā arī realizēt saraksti ar citām valsts iestādēm.

Iesniedzēji norāda, ka apstrīdētās normas esot pretrunā ne vien ar Satversmes 95. un 111. pantu, bet arī ar starptautiskajiem aktiem – Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 3. pantu un Eiropas ieslodzījuma vietu noteikumu 37. punktu [Rekomendācija nr. R (87) 3] un līdz ar to neatbilstot Satversmes 89. pantam.

K. Zandbergs norāda arī uz apstrīdētā akta neatbilstību Konvencijai pret spīdzināšanu un citiem nežēlīgiem, necilvēcīgiem vai cieņu pazemojošiem apiešanās un sodīšanas veidiem.

Iesniedzēji uzskata, ka, ievietojot ieslodzītos soda izolatorā (karcerī), tiekot apdraudēta viņu fiziskā veselība jau minētā pārtikas un dzeramā ūdens trūkuma dēļ, kā arī ieslodzīto psihiskā veselība. Iesniedzēji norāda, ka V. Strautnieka pašnāvības mēģinājums 2002. gada 31. janvārī ir sekas, ko izraisījusi viņa ievietošana soda izolatorā (karcerī).

K. Zandbergs norāda, ka soda izolatorā aizliegts lietot rakstāmpiederumus, arī gatavojoties sevis aizstāvībai un strādājot ar savas krimināllietas materiāliem.

Viņš arī uzsver, ka ievietošana soda izolatorā nozīmē aizliegumu sarakstīties ar tuviniekiem, un apgalvo, ka viņa tuviniekiem bijis liegts paziņot viņam par mātes nāvi 2001. gada 31. novembrī.

3. Institūcija, kas izdevusi apstrīdēto aktu, – Ieslodzījuma vietu pārvalde – atbildes rakstā norāda, ka apstrīdētais akts izdots, izpildot Pagaidu noteikumus, un atbilst tiem. Apstrīdētais akts tikai konkretizējo kārtību un apstākļus, kādos izmeklēšanas cietumos vai brīvības atņemšanas iestāžu izmeklēšanas nodaļās tiekot turētas personas, kurām piemērots Kriminālprocesa kodeksā paredzētais drošības līdzeklis – apcietinājums, kā arī ar brīvības atņemšanas sodu notiesātās personas Latvijas Sodu izpildes kodeksā noteiktajos gadījumos.

Atbildes rakstā apgalvots, ka Ieslodzījuma vietu pārvalde, izstrādājot apstrīdēto aktu, esot vadījusies no Eiropas Cietumu noteikumos un Ieslodzīto režīma minimālajos standartnoteikumos izvirzītajām prasībām, kā arī Pagaidu noteikumu normām.

Lai arī Ieslodzījuma vietu pārvaldes pilnvarota persona iepazinusies ar lietu pēc tam, kad tajā noteikts rakstveida process, viedokli par lietu Ieslodzījuma vietu pārvalde nav iesniegusi.

4. Sagatavojot lietu izskatīšanai, atzinumi saņemti no tieslietu ministres, Tieslietu ministrijas valsts sekretāra vietnieka likumdošanas jautājumos, Latvijas Republikas Ģenerālprokuratūras, kā arī Valsts cilvēktiesību biroja.

Tieslietu ministre I. Labucka izsaka viedokli, ka saskaņā ar Ministru kabineta iekārtas likuma 16. pantu Ieslodzījuma vietu pārvalde patstāvīgi veicot tai ar likumu nodotās valsts funkcijas un atbildot par to izpildi. Pagaidu noteikumi, kas apstiprināti, pamatojoties uz Ministru kabineta iekārtas likuma 15. panta 2. punktu, reglamentējot tikai apcietināto vispārējo turēšanas kārtību izmeklēšanas cietumos, bet tās konkretizācija esot deleģēta Ieslodzījuma vietu pārvaldei.

Tieslietu ministre izsaka viedokli, ka cietuma priekšnieks disciplinārsodu sarakstā paredzēto ievietošanu soda izolatorā, kā galīgo līdzekli varot pielietot tikai pret cietuma iekšējās kārtības noteikumu ļaunprātīgiem pārkāpējiem, kad visi pārējie pielietotie soda veidi neesot devuši pozitīvu rezultātu.

Tieslietu ministrija informē, ka Latvijas ieslodzījuma vietās karceru kā tādu vispār neesot. Soda izolatori būtībā esot parastas kameras, kurās apcietinātie, kuri izdarījuši rupjus vai sistemātiskus izmeklēšanas cietumā noteiktā režīma pārkāpumus, noteiktu laiku (līdz 15 diennaktīm) uzturoties atsevišķi (izolēti) no pārējiem apcietinātajiem. Soda izolators esot dabiski apgaismots. Telpas izmēri nav mazāki kā 1,8 x 2,5 metri. Atšķirībā no citiem apcietinātajiem, soda izolatorā ievietotajiem disciplīnas pārkāpējiem esot daļēji ierobežotas tiesības satīties, iegādāties pārtikas produktus, nosūtīt vēstules un lietot galda spēles, kā arī ņemt līdzi personīgās mantas un pārtikas produktus, izņemot personīgās higiēnas priekšmetus un visus

pierakstus un dokumentus krimināllietā. Mantas un pārtikas produkti tiekot nodoti glabāšanā cietuma noliktavā un izsniegti apcietinātajam uzreiz pēc viņa atbrīvošanas no soda izolatora. Soda izolatorā ievietotie apcietinātie trīs reizes dienā saņemot siltu ēdienu, kā arī tiekot nodrošināti ar ārsta noteikto uzturu, ja tas nepieciešams sakarā ar veselības stāvokli.

Tieslietu ministrijas valsts sekretāra vietnieks likumdošanas jautājumos G. Kūtris, atbildot uz Satversmes tiesas tiesneša jautājumiem, atzīst, ka notiesāto personu statuss esot noregulēts likuma līmenī. Lai gan apcietinātās personas tiesa nav atzinusi par vainīgām nozieguma izdarīšanā, tomēr ir uzskatījusi šo personu brīvības ierobežošanu par pamatotu un nepieciešamu. Līdz ar to analogiski noregulētai kārtībai vajadzētu būt arī attiecībā uz aizturētajām un apcietinātajām personām, jo, ievietojot personu izmeklēšanas cietumā, valsts vienlaikus gan apsargā, gan uzņemas rūpes par sadzīves apstākļiem, ēdināšanu, medicīnisko palīdzību un drošību, kas nozīmē noteiktas iekšējās kārtības nodrošināšanu.

G. Kūtris informē, ka nolūkā novērst radušos juridisko vakuumu izdoti Pagaidu noteikumi, kas šobrīd ir vienīgais normatīvais akts, kurš nosaka kārtību, kādu izmeklēšanas cietumā nodrošina tā administrācija. Esot izstrādāts Ministru kabineta noteikumu projekts "Izmeklēšanas cietumu iekšējās kārtības noteikumi". Šo aktu plānots pieņemt pēc tam, kad stāsies spēkā KPK normas, kas paredz Ministru kabinetam tiesības šādus noteikumus izdot. Savukārt reizē ar jaunā Kriminālprocesa likuma spēkā stāšanos varētu stāties spēkā arī speciāls likums par apcietināto turēšanas kārtību, kura projekta izstrāde Tieslietu ministrijā jau ir sākusies.

Latvijas Republikas Ģenerālprokuratūra izsaka viedokli, ka apstrīdētās normas nepārkāpjot Satversmes prasības.

Ģenerālprokuratūra norāda, ka šīs normas paredzot ievietošanu soda izolatorā, kas neesot pielīdzināma starptautiskajās normās aizliegtajai ievietošanai karcerī. Ar Ieslodzījuma vietu pārvaldes priekšnieka 2001. gada 6. novembra pavēli nr. 145 apstiprinātajā “Instrukcijā par apcietināto un notiesāto personu uzraudzības kārtību” esot noteikts soda izolatora aprīkojums: izmēri ne mazāki kā 1,8 x 2,5 metri, logs, ventilācija, gaismas ķermenis u. c. nosacījumi.

Vienlaikus Ģenerālprokuratūra izsaka šaubas par apstrīdētā akta 66. punkta noteikumu atbilstību Satversmes prasībām, jo no šīs normas izrietot aizliegums ņemt uz soda izolatoru līdzī, piemēram, brilles, vitamīnus, rakstāmpapīru, pildspalvu u. c.

Valsts cilvēktiesību birojs informē, ka saņemot ļoti daudz sūdzību no ieslodzītajiem, tostarp arī par ievietošanu soda izolatorā (karcerī). Visbiežāk šīs sūdzības attiecoties uz to, ka administrācija, piemērojot šo sodu, neņemot vērā ieslodzīto paskaidrojumus, turklāt nereti piemērotais sods neesot samērīgs ar konkrētajiem nodarījumiem.

Galveno problēmu no cilvēktiesību viedokļa Valsts cilvēktiesību birojs saskata tajā apstākļī, ka ieslodzītajam, atrodoties karcerī, nav iespēju pārsūdzēt viņam piemēroto sodu. Reālā situācija esot tāda, ka ieslodzītais tikai pēc soda izciešanas varot rakstīt sūdzību un gandrīz visos gadījumos prokuratūra atzīstot, ka sods uzlikts pamatoti.

Valsts cilvēktiesību birojs izsaka viedokli, ka aizliegums uz soda izolatoru ņemt līdzī literatūru, tai skaitā garīgo, ir nelietderīgs un nesamērīgs ierobežojums. Bez tam, ja persona tiekot ievietota soda izolatorā, nedrīkstētu tai atņemt vai samazināt pārtiku.

Valsts cilvēktiesību birojs norāda, ka izbraukumos uz ieslodzījuma vietām parasti uzmanība tiekot pievērsta arī soda izolatoriem un to

praktiskajai darbībai. Esot novērots, ka parasti ieslodzītajiem tiekot piemērots maksimālais termiņš ievietošanai soda izolatorā – 15 dienas un, ja šajā laikā viņi atkal izdara kādu disciplinārpārkāpumu, tas tiekot pagarināts vēl uz 15 vai pat 30 dienām. Tā kā šajā laikā ieslodzītajiem esot liegta iespēja pastaigāties, aizliegts pa dienu atgulties, aizliegta literatūra, telpa esot maza un tumša, ievietošanu soda izolatorā varot uzskatīt par nežēlīgu un cilvēka cieņu pazemojošu sodu.

Valsts cilvēktiesību birojs arī secina, ka pašreizējā ieslodzīto sodīšanas prakse Latvijā neatbilst virknei Latvijas starptautisko saistību un līdz ar to arī Satversmes 89. pantam.

Secinājumu daļa

1. Saskaņā ar Satversmes 111. pantu “valsts aizsargā cilvēku veselību un garantē ikvienam medicīniskās palīdzības minimumu”. Šā panta saturs noskaidrojams ciešā sasaistē ar Satversmes 89. pantu, kas noteic, ka valsts atzīst un aizsargā cilvēka pamattiesības saskaņā ar Satversmi, likumiem un Latvijai saistošiem starptautiskajiem līgumiem. “No šā panta redzams, ka likumdevēja mērķis nav bijis pretstatīt Satversmē ietvertās cilvēktiesību normas starptautiskajām cilvēktiesību normām, bet bijis gluži pretējs – panākt šo normu savstarpēju harmoniju. Gadījumos, kad ir šaubas par Satversmē ietverto cilvēktiesību normu saturu, tās tulkojamas pēc iespējas atbilstoši interpretācijai, kāda tiek lietota starptautisko cilvēktiesību normu piemērošanas praksē” (*Satversmes tiesas 2000. gada 30. augusta spriedums lietā nr. 2000-03-01*).

1990. gada 4. maijā Augstākā padome, pieņemot deklarāciju “Par Latvijas Republikas pievienošanas starptautisko tiesību dokumentiem cilvēktiesību jautājumos”, pasludināja, ka atzīst par saistošiem virkni

starptautisko dokumentu cilvēktiesību jomā, arī ANO 1948. gada 10. decembra Vispārējo cilvēktiesību deklarāciju un ANO 1966. gada 16. decembra “Starptautisko paktu par ekonomiskajām, sociālajām un kultūras tiesībām”. ANO Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 25. pants noteic, ka “katram cilvēkam ir tiesības uz tādu dzīves līmeni, ieskaitot uzturu, apģērbu, mājokli, medicīniskos pakalpojumus un vajadzīgo sociālo apkalpošanu, kas nepieciešams viņa un viņa ģimenes veselības uzturēšanai un labklājībai”, bet minētā pakta 12. panta pirmā daļa noteic, ka “šā pakta dalībvalstis atzīst katra cilvēka tiesības sasniegt augstāko fiziskās un psihiskās veselības līmeni”.

Atbilstoši Eiropas Sociālās hartas I sadaļai Līgumslēdzējas puses par savas politikas mērķi, kas būtu jāveicina visiem piemērotiem līdzekļiem, kā nacionāliem tā starptautiskiem pēc sava rakstura, atzīst tādu apstākļu sasniegšanu, kuros var tikt efektīvi realizēta virkne tiesību un principu, tostarp arī, ka “ikvienai personai ir tiesības izmantot jebkurus pasākumus, kas ļauj tai uzturēt iespējami augstāko veselības līmeni”.

“Neapšaubot sociālo tiesību realizācijas ciešo saistību ar katras valsts iespējām, tomēr vērā ņemama ir šāda cilvēktiesību atziņa – ja kādas sociālās tiesības ir iekļautas pamatlikumā, tad valsts no tām nevar atteikties. Šīm tiesībām vairs nav tikai deklaratīvs raksturs”(Satversmes tiesas 2001. gada 13. marta spriedums lietā nr. 2000-08-0109).

Tulkojot Satversmes 111. pantā ietvertās normas kontekstā ar minētajiem starptautisko tiesību dokumentiem un to piemērošanas praksi, no Satversmes 111. pantā noteiktā, proti, ka “valsts aizsargā cilvēku veselību”, izriet ne vien valsts pienākums noteiktos gadījumos un līmenī, kas cieši saistīts ar valsts ekonomiskajām iespējām, veikt pasākumus, lai aizsargātu cilvēku veselību, bet arī valsts pienākums atturēties no tādām

darbībām, kas ierobežo iespējas katrai personai pašai rūpēties par savas veselības aizsardzību. Tas ir, saskaņā ar Satversmes 111. pantu ikvienai personai zināmās robežās ir tiesības veikt pasākumus, ko tā uzskata par nepieciešamu savas veselības nodrošināšanai.

Minētā Satversmes 111. panta norma neuzliek valstij par pienākumu nodrošināt ikvienam iespējami augstāko veselības līmeni, taču uzliek par pienākumu aizsargāt ikvienas personas tiesības panākt un saglabāt šādu veselības stāvokli pašai, kā arī, izņemot noteiktus gadījumus, pienākumu atturēties no darbībām, kas traucē personai realizēt šīs tiesības.

Arī no Satversmes tiesas spriedumiem lietās nr. 2001-05-03 un 2001-15-03 netieši izriet, ka Satversmes 111. pants ietver ieslodzīto personu tiesības saņemt pilnvērtīgu pārtiku, tostarp papildus nodrošinātajai ēdināšanai iegādājoties to cietuma veikalā un – pašreizējos apstākļos – arī saņemot pienesumu veidā.

Liedzot iespēju ieslodzītajām personām patērēt pašu iegādātos vai ar pienesumiem saņemtus pārtikas produktus, kā arī lietot vitamīnus, tiek ierobežotas Satversmes 111. pantā garantētās šo personu pamattiesības uz veselības aizsardzību.

Apstrīdētā akta 66. punkts noteic, ka “apcietinātā personīgās mantas un pārtika tiek nodotas glabāšanā noliktavā, un tās atdod pēc atbrīvošanas no izolatora. Ja produkti ir sabojājušies, par to sastāda aktu ...”

Minētais punkts ir iekšēji loģiski un nesaraujami saistīts ar apstrīdētā akta 64. punktu, kas paredz, ka, “izciešot disciplinārsodu soda izolatorā, ieslodzītais var ņemt līdzī tikai personiskās higiēnas priekšmetus un visus pierakstus un dokumentus krimināllietā”. Lai arī iesniedzēji šo punktu nav ietvēruši prasījumā, ņemot vērā tā nesaraujamo saistību ar apstrīdētajām

normām, Satversmes tiesai ir jāizskata arī šā punkta atbilstība augstāka juridiskā spēka tiesību normām.

Apstrīdētā akta 1. pielikuma “Priekšmetu, lietu un pārtikas produktu, kas var atrasties pie apcietinātajiem, saraksts” 5. punktā ir uzskaitīts, ko tā izdevējs uzskata par personiskās higiēnas priekšmetiem: tualetes ziepes, šampūns, zobu suka, zobu pasta, plastmasas ķemme, ziepju trauks, kabatas formāta spogulītis, drēbju un apavu suka, apavu krēms, diegi, kasešu, mehāniskais vai elektriskais bārdas skujamais aparāts, krēms pirms un pēc skūšanās, sejas un roku krēmi, cita alkoholu nesaturoša kosmētika. Saskaņā ar šā pielikuma 6. punktu brilles, kontaktlēcas, protēzes, kruķi, bet saskaņā ar 3. punktu – arī apakšveļa neietilpst personiskās higiēnas priekšmetu kopumā.

No apstrīdētā akta 64. un 66. punkta izriet nepārprotams aizliegums apcietinātajiem, kurus ievieto disciplinārsoda izolatorā, lietot ne vien pašu nopirkto vai no tuviniekiem saņemto pārtiku, bet arī vitamīnus, brilles, kontaktlēcas un citas lietas, ko šīs personas uzskata par nepieciešamām savas veselības nodrošināšanai, kā arī aizliegums mainīt veļu. Tādējādi minētās normas ietver Satversmes 111. pantā noteikto pamattiesību ierobežojumus un Satversmes tiesai ir jāpārbauda, vai šie ierobežojumi atbilst Satversmei.

2. Satversmes 116. pants noteic, ka “personas tiesības, kas noteiktas Satversmes deviņdesmit sestajā, deviņdesmit septītajā, deviņdesmit astotajā, simtajā, simt otrajā, simt trešajā, simt sestajā un simt astotajā pantā, var ierobežot likumā paredzētajos gadījumos, lai aizsargātu citu cilvēku tiesības, demokrātisko valsts iekārtu, sabiedrības drošību,

labklājību un tikumību. Uz šajā pantā minēto nosacījumu pamata var ierobežot arī reliģiskās pārliecības paušanu.”

Satversmes 116. pantā nav minētas 111. pantā garantētās tiesības, tomēr tas nenozīmē, ka šīs pamattiesības ir absolūtas un tām nevar noteikt ierobežojumus. Satversme ir vienots veselums, un tajā ietvertās normas tulkojamas sistēmiski. Pieņēmums, ka Satversmes 111. pantā paredzētajām katras konkrētas personas tiesībām vispār nevar noteikt ierobežojumus, nonāktu pretrunā gan ar citos Satversmes pantos garantētajām citu personu pamattiesībām, gan ar Satversmes 89. pantā noteikto valsts pienākumu aizsargāt personas pamattiesības, gan ar pašā 111. pantā paredzētajām citu personu tiesībām uz veselību, gan arī ar citām Satversmes normām.

Satversmes 111. pantā noteiktajām personas pamattiesībām var noteikt ierobežojumus, lai aizsargātu citas Satversmē garantētas vērtības, tostarp citu personu pamattiesības un demokrātisku valsts iekārtu.

Tomēr tas nenozīmē, ka šādi ierobežojumi pieļaujami jebkādā formā. Satversme kā vienots dokuments prasa, lai tajā garantēto pamattiesību ierobežojumi tiktu noteikti demokrātiskā valstī pieņemamā veidā, tas ir, ar likumu vai uz tā pamata.

Turklāt ierobežojumi pieļaujami tikai tiktāl, ciktāl tie nepieciešami minētā mērķa sasniegšanai, tas ir, tiem jābūt samērīgiem (proporcionāliem) ar šo mērķi.

Arī Eiropas Sociālās hartas 31. panta pirmā daļa paredz, ka “efektīvi realizējamās tiesības un principi, kas minēti I sadaļā, un to efektīva izmantošana saskaņā ar II sadaļas nosacījumiem netiek pakļauta nekādiem ierobežojumiem vai limitiem, kas nav minēti šajās sadaļās, izņemot tos, ko nosaka likums un kas demokrātiskā sabiedrībā ir nepieciešami līdzpilsoņu

tiesību un brīvību aizsardzībai vai sabiedrības interešu, nacionālās drošības, sabiedrības veselības vai morāles aizsardzībai”.

Tādējādi, lai izvērtētu, vai apstrīdētajās normās ietvertie ierobežojumi atbilst Satversmes 111. pantam, jākonstatē, vai šie ierobežojumi ir:

- 1) noteikti ar likumu vai uz tā pamata;
- 2) attaisnojami ar leģitīmu mērķi;
- 3) samērīgi (proporcionāli) ar šo mērķi.

3. Satversmes 94. pants noteic, ka “ikvienam ir tiesības uz brīvību un personas neaizskaramību. Nevienam nedrīkst atņemt vai ierobežot brīvību citādi kā tikai saskaņā ar likumu.” Satversme pieļauj brīvības ierobežošanu likumā noteiktajos gadījumos, likumā noteiktajā kārtībā un ar likumā noteiktu mērķi.

Apcietināto personu brīvība ir ierobežota, pamatojoties uz KPK, KPK noteiktajā kārtībā un ar mērķi, kas izriet no attiecīgajām KPK normām, proti, lai novērstu varbūtību, ka apsūdzētais vai tiesājamais, būdams brīvībā, izvairīsies no izmeklēšanas un tiesas vai traucēs patiesības noskaidrošanu krimināllietā, arī apdraudot vai ietekmējot krimināllietās liecinošās personas, vai izdarīs noziedzīgu darbību, kā arī lai nodrošinātu sprieduma izpildīšanu.

Ne Satversme, ne KPK neregulē veidu un kārtību, kādā šis mērķis sasniedzams, proti, nenoteic, kur un kā turamas apcietinātās personas un kādi konkrēti ierobežojumi tām uzliekami. Tas, ka kāda persona atrodas apcietinājumā, proti, ka šai personai ir likumā noteiktā kārtībā ierobežotas Satversmes 94. pantā noteiktās pamattiesības, vēl nenozīmē, ka šai personai

”kompleksi” ir ierobežotas arī citos Satversmes pantos garantētās pamattiesības vai ka šī persona minētās pamattiesības zaudē, vai atrodas kādā īpašā statusā, atbilstoši kuram tās pamattiesības izpildvara brīvi var ierobežot pēc saviem ieskatiem.

Papildinot Satversmi ar 8. nodaļu “Cilvēka pamattiesības”, likumdevējs ir noteicis valstī tādu vērtību sistēmu, kas cilvēka cieņas un brīvības aizsardzību atzīst par augstāko visu tiesību mērķi. No Satversmes 89. pantā noteiktā, ka “valsts atzīst un aizsargā cilvēka pamattiesības”, izriet, ka cilvēka pamattiesības ir saistošas valsts varai jebkurā tās izpaušmes formā.

Pamattiesības darbojas nepastarpināti. To ierobežošana jebkādā jomā citādi kā vien Satversmē noteiktā kārtībā būtu pretrunā ar šo principu. Kā Satversmes tiesa jau ir secinājusi, arī “ieslodzīto pamattiesības ierobežojamas vienīgi ar likumu vai uz likuma pamata” (*2001. gada 19. decembra spriedums lietā nr. 2001-05-03*).

Apstrīdētais akts izdots, pamatojoties uz Pagaidu noteikumiem. Pagaidu noteikumi savukārt izdoti “sakarā ar Ieslodzījuma vietu pārvaldes pāriešanu Tieslietu ministrijas pārraudzībā”. Tādējādi nedz apstrīdētais akts, nedz Pagaidu noteikumos paredzētie ierobežojumi nav noteikti ne ar likumu, ne uz likuma pamata.

Kā Satversmes tiesa jau secinājusi: “Pagaidu noteikumi ir izdoti, atsaucoties uz Ministru kabineta iekārtas likuma 15. panta pirmās daļas 2. punktu, kas noteic, ka ministrs var izdot sev padotajām institūcijām saistošas instrukcijas, ja attiecīgais jautājums nav noregulēts ar likumu vai Ministru kabineta noteikumiem. Rīkojumā nr. 1-1/187 paredzēts, ka ar Pagaidu noteikumiem ir iepazīstināms Ieslodzījuma vietu pārvaldes un tās pakļautībā esošo iestāžu personāls. Ne Pagaidu noteikumi, ne tos

konkretizējošie Iekšējās kārtības noteikumi nav izsludināti vispārējai zināšanai. Tātad Pagaidu noteikumi un Iekšējās kārtības noteikumi ir iekšēji normatīvie akti” (2001. gada 19. decembra spriedums lietā nr. 2001-05-03) un nevar būt pietiekams pamats, lai noteiktu pamattiesību ierobežojumus.

Tomēr jāņem vērā, ka Satversmes 8. nodaļa ir spēkā kopš 1998. gada 6. novembra. Likumdevējs, pieņemot šo nodaļu, ir paredzējis ieslodzīto personu turēšanas kārtību tādu, kādai tai jāklūst, taču trūkst jebkādas norādes, ka likumdevējs būtu vadījies no apsvēruma, ka minētā joma likumdošanas līmenī jāsakārto tūdaļ pēc Satversmes 8. nodaļas spēkā stāšanās. Satversmes vērtību sistēma izvirza likumdevējam uzdevumu saprātīgā laika periodā nodrošināt Satversmes 8. nodaļai atbilstošas kārtības iedibināšanu.

Izspriežot jautājumu par to, vai šis laiks jau ir pārsniegts un vai var saskatīt likumdevēja pieļautu pamattiesību pārkāpumu, jāņem vērā arī tas, ka Satversmes 8. nodaļas spēkā stāšanās brīdī Latvijā pastāvēja vēl no padomju režīma mantotā kārtība, kad ieslodzījuma vietas atradās Iekšlietu ministrijas pārziņā. Gada laikā pēc Satversmes 8. nodaļas spēkā stāšanās likumdevējs realizēja būtiski svarīgu soli – pārkārtoja sistēmu tādējādi, ka ieslodzījuma vietas ir Tieslietu ministrijas pārziņā. 2002. gada 30. jūnijā Saeima pieņēma likumu “Grozījumi Latvijas Kriminālprocesa kodeksā”, kas stājās spēkā 2002. gada 1. novembrī. Šis likums paredz, ka “apcietinātās personas tiek turētas izmeklēšanas cietumā vai izmeklēšanas cietuma nodaļā, kas izveidota cita veida cietumā”. Savukārt “apcietināto ievietošanas un izvietošanas kārtību, dienas kārtību, tiesības un pienākumus, medicīnisko aprūpi un materiālo nodrošinājumu, drošības pasākumus, kārtību, kādā apcietinātie tiek atbrīvoti no izmeklēšanas

cietuma vai pārcelti uz citu brīvības atņemšanas iestādi, nosaka Ministru kabinets”.

Vienlaikus, kā tas izriet no Tieslietu ministrijas valsts sekretāra vietnieka informācijas, reizē ar jaunā Kriminālprocesa likuma spēkā stāšanos varētu spēkā stāties arī speciāls likums par apcietināto turēšanas kārtību, kura projekta izstrāde jau ir uzsākta Tieslietu ministrijā.

Tādējādi ir saskatāma konsekventa virzība uz to, lai saprātīgā laika periodā tiktu noteikta apcietināto personu turēšanas kārtība Satversmes prasībām atbilstošā veidā.

Arī citu valstu konstitucionālās tiesas dažos gadījumos ir pieļāvušas, ka “ieslodzīto personu pamattiesību ierobežojumi, kas nav pamatoti ar likumu, ir vēl zināmu pārejas periodu jāpieļauj, līdz likumdevējam ir izdevība atbilstoši šāsdienas izpratnei par pamattiesībām izdot likumu par sodu izpildi, kurā pamattiesību ierobežojumi noteikti strikti. Tomēr šim termiņam ir jābūt ierobežotam” [*Vācijas Federālās Konstitucionālās tiesas 2. Senāta 1972. gada 14. marta spriedums lietā nr. 2BvR 41/71 (BVerfGE 33, 1)*].

Jāņem vērā, ka Pagaidu noteikumi un apstrīdētais akts kopumā vērsti uz kārtības noteikšanu izmeklēšanas cietumos, tostarp uz visu šajās brīvības atņemšanas vietās esošo personu pamattiesību aizsardzību, kā arī apkalpojošā personāla pamattiesību un drošības aizsardzību. Stāvoklis, kāds izveidotos, ja vispār neviens akts šo jomu neregulētu, būtu vēl vairāk neatbilstošs Satversmei kā pašreizējais.

Būtu pieļaujams, ka apstrīdētais akts, kaut arī pēc formas izdots *ultra vires*, tomēr paliek spēkā līdz brīdim, kad stājas spēkā KPK 76. panta attiecīgās normas un tajās paredzētie Ministru kabineta noteikumi. Tomēr šis laiks nevar pārsniegt 2003. gada 1. maiju. Apstrīdēto normu palikšana

spēkā pēc šā termiņa būtu pretrunā visupirms jau ar Satversmes 64. pantu, kas noteic, ka likumdošanas tiesības pieder Saeimai, kā arī tautai Satversmē paredzētā kārtībā un apmēros.

Tomēr tas nenozīmē, ka šajā periodā pieļaujams ikviens ieslodzīto personu pamattiesību aizskārums. Attiecībā uz katru konkrēto normu jāpārbauda, vai tā pēc būtības aizskar ieslodzīto personu pamattiesības pieļaujamā veidā.

4. “Uz personām, kas atrodas iepriekšējā apcietinājumā, attiecas nevainīguma prezumpcija, kas izriet no Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 6. panta otrās daļas. Šā iemesla dēļ tās nevar pakļaut nekādai iepriekšējai soda izpildei” (*MünchKfz G., Gatzweiler N. Das Recht der Untersuchungshaft, 2. Auflage, München, Verlag C. H. Beck, 2002, S. 192*).

Arī Satversmes 92. panta otrais teikums nosaka nevainīguma prezumpciju, tāpēc ikviens apcietinātajām, bet vēl nenotiesātajām personām nosakāmais ierobežojums samērojams ar šo principu. Pret personām, kuras uzskatāmas par nevainīgām līdz to vainas pierādīšanai, pieļaujami vienīgi tādi ierobežojumi, kas nepieciešami kriminālprocesuālo darbību veikšanai, kā arī kārtības un drošības uzturēšanai ieslodzījuma vietā.

KPK 68. pantā minēto apstākļu novēršana, proti, lai apsūdzētais vai tiesājamais neizvairītos no izmeklēšanas un tiesas vai netraucētu patiesības noskaidrošanu krimināllietā, neapdraudētu vai neietekmētu krimināllietās liecinošās personas, vai neizdarītu noziedzīgu darbību, kā arī lai tiktu nodrošināta sprieduma izpildīšana, atzīstama par likumīgu mērķi, kura dēļ var ierobežot ieslodzīto personu pamattiesības. Šajā gadījumā tiek

aizsargāta demokrātiskā valsts iekārta un citu personu tiesības. Tāpat par likumīgu mērķi atzīstama arī pienācīgas kārtības uzturēšana ieslodzījuma vietā, ciktāl tā vērsta uz citu ieslodzīto personu, kā arī uz personāla tiesību un drošības aizsardzību.

Tāpat, paredzot disciplinārsodus – līdzekļus, kas vērsti uz to, lai attiecīgie ierobežojumi tiktu ievēroti, ir saskatāms minētais legitīmais mērķis. Tomēr legitīms mērķis disciplinārsodam ir tikai tiktāl, ciktāl to piemēro par tādu ierobežojumu neievērošanu, kas atbilst Satversmes vērtību sistēmai un brīvības ierobežošanas mērķim izmeklēšanas cietumos.

Apstrīdētā akta 64. un 66. punktā paredzētie Satversmes 111. pantā noteikto pamattiesību ierobežojumi, kas citastarp liedz ieslodzītajām personām ņemt līdzi uz soda izolatoru un līdz ar to arī lietot vitamīnus, brilles, kontaklēcas, kā arī neparedz iespēju visu soda izciešanas laiku mainīt veļu, lai arī noteikti ar legitīmu mērķi, nav samērīgi ar to un nav nepieciešami demokrātiskā sabiedrībā.

Tādējādi apstrīdētā akta 64. un 66. punkts ir pretrunā ar Satversmes 111. pantu.

5. Iesniedzēji uzskata, ka apstrīdētās normas ir pretrunā ar Satversmes 95. pantu, kas noteic, ka “valsts aizsargā cilvēka godu un cieņu. Spīdzināšana, citāda cietsirdīga vai cieņu pazemojoša izturēšanās pret cilvēku ir aizliegta. Nevienam nedrīkst pakļaut nežēlīgam vai cilvēka cieņu pazemojošam sodam.”

ANO Konvencija pret spīdzināšanu un citiem nežēlīgiem, necilvēcīgiem vai cieņu pazemojošiem apiešanās vai sodīšanas veidiem, kas Latvijā ir spēkā no 1992. gada 14. maija, paredz, ka “katra dalībvalsts veic efektīvus likumdošanas, administratīvos, tiesas un citus pasākumus, lai

novērstu spīdzināšanas aktus jebkurā tās jurisdikcijai pakļautajā teritorijā”. Šajā konvencijā ar spīdzināšanu “apzīmē jebkādu darbību, ar kuru kādai personai tīši tiek sagādātas stipras fiziskas vai morālas sāpes vai ciešanas nolūkā iegūt no tās vai no trešās personas ziņas vai atzīšanos, sodīt to par rīcību, kuru izdarījusi šī persona vai trešā persona vai par kuras izdarīšanu tā tiek turēta aizdomās, kā arī nolūkā iebiedēt vai piespiest šo personu vai trešo personu vai jebkura cita iemesla dēļ, kas balstās uz jebkāda rakstura diskrimināciju, ja šādas sāpes vai ciešanas sagādā valsts amatpersona vai cita oficiāla persona vai tās tiek sagādātas šādas amatpersonas vai oficiālas personas izdarītās kūdišanas dēļ vai ar to ziņu vai klusu piekrišanu. Ar šo terminu neapzīmē sāpes vai ciešanas, kas rodas tikai likumīgu sankciju rezultātā, nav atdalāmas no šīm sankcijām vai šīs sankcijas tās izraisa nejauši.”

Arī Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 3. pants noteic, ka “nevienu cilvēku nedrīkst pakļaut spīdzināšanai vai cietsirdīgi vai pazemojoši ar viņu apieties”.

Satversmes 95. panta saturs un robežas noskaidrojamas, ņemot vērā minētos starptautiskos dokumentus, kā arī to piemērošanas praksi.

Eiropas Cilvēktiesību tiesa vairākkārt atzīmējusi, ka konvencijas 3. pants ietver vienu no demokrātiskās sabiedrības pamatvērtībām. Tas aizliedz spīdzināšanu, necilvēcīgu vai pazemojošu izturēšanos neatkarīgi no apstākļiem un upura uzvedības (sk. lietu *Labita v. Italy*, 06.04.2000).

Vienlaikus tiesa atgādina, ka sliktas izturēšanās līmenim jābūt nopietni jūtamam, lai varētu atsaukties uz konvencijas 3. pantu. Situācijas nopietnības izvērtēšana parasti ir diezgan relatīva; tā ir atkarīga no it visiem lietas apstākļiem, kā, piemēram, no sliktas izturēšanās ilguma, tās fiziskās un garīgās ietekmes un dažos gadījumos arī upura dzimuma, vecuma un

veselības stāvokļa. Bez tam, izlemjot, vai izturēšanās ir pazemojoša 3. panta nozīmē, tiesai jāņem vērā, vai minētās izturēšanās mērķis ir bijis personu pazemot un vai izturēšanās sekas atstājušas tādu iespaidu uz konkrēto personu, kas nav samērojams ar 3. pantu. Bet pat šāda iemesla trūkums neizslēdz iespēju, ka varētu būt pārkāptas 3. pantā ietvertās normas (skat. lietu *Pears v. Grece*, 19.04.2001).

Brīvības atņemšana kādai personai jau pati par sevi ietver pazemojuma elementus. Taču valstij ieslodzījuma vietās jānodrošina tādi apstākļi, kas nepazemo cilvēka cieņu un nepakļauj cilvēku tik lielām grūtībām un ciešanām, kas pārsniedz pieļaujamo ciešanu līmeni, kā arī tas, ka ieslodzījuma režīms ļaus saglabāt veselību un apstākļiem atbilstošu labklājību (sk. lietu *Kudla v. Poland*, 26.10.2000).

Eiropas Cilvēktiesību tiesa lietā “Valasins pret Lietuvas valsti” (*Valasinas v. Lithuania*, 24.07.2001) citastarp vērtēja, vai personas ievietošana Lietuvas cietuma disciplinārajā izolatorā (karcerī) atbilst Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 3. panta prasībām. Iesniedzējs apgalvoja, ka viņš bijis ievietots apmēram sešus kvadrātmetrus lielā karcerī, kur viņam bijis jāuzturas kopā ar vēl vienu personu. Telpā bijusi sausā tualete, izlietne, kurā nomazgāties, un galds telpas vidū. Kad Eiropas Cilvēktiesību tiesas delegāti apmeklēja cietumu un tajā esošo karceri, tika konstatēts, ka “tā ir šaura telpa, kurā var ievietot divas personas. Dienā gultas tiek pieslēgtas pret sienu kā vilciena guļvietas. Kamerā ir zemi soli un plaukts, kā arī atsevišķs slēgts klozetpods un mazgājamā bļoda.” Iepazīstoties ar delegātu ziņojumu par apstākļiem karcerī, Eiropas Cilvēktiesību tiesa uzskatīja, ka pieteikuma iesniedzēja 15 dienas ilga ieslodzījums karcerī nav uzskatāms par Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 3. panta pārkāpumu.

No pieteikumiem izriet, ka iesniedzēji apstrīd disciplinārsoda “ievietošana soda izolatorā” atbilstību Satversmes un minēto starptautisko dokumentu prasībām.

Ievietošana “soda izolatorā” (*punishment cell*) ir paredzēta arī demokrātisko valstu likumos, atzīta par pieļaujamu gan Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksē, gan daudzu valstu konstitucionālo tiesu praksē.

Pamattiesību aizskārumi tiek saskatīti nevis soda veidā “ievietošana soda izolatorā” (vai saskaņā ar iepriekšējo terminoloģiju – karcerī), bet apstākļos, kādi ieslodzītajam ir šajā telpā, kā arī tajā, cik pamatoti attiecīgais sods uzlikts.

Kā izriet no tieslietu ministres vēstules, Pagaidu noteikumi paredz ievietot personu soda izolatorā, kas ir dabiski apgaismota telpa, kuras izmēri nav mazāki kā 1,8 x 2,5 metri, tikai daļēji ierobežojot sodītajām personām tiesības satikties, iegādāties pārtikas produktus, nosūtīt vēstules un lietot galda spēles, kā arī ņemt līdzi personīgās mantas un pārtikas produktus, izņemot personīgās higiēnas priekšmetus un visus pierakstus un dokumentus krimināllietā.

Tādējādi ievietošana soda izolatorā pati par sevi neparedz nežēlīgu vai cilvēka cieņu pazemojošu sodu vai tādu apiešanos ar disciplinārajā izolatorā ievietotajām personām, kas būtu uzskatāma par Satversmes 95. panta pārkāpumu.

Gadījumos, kad personas tiek ievietotas soda izolatorā, kas neatbilst minētajām prasībām, personas, kuras piemēro disciplinārsodu, ar savu rīcību pašas pieļauj Pagaidu noteikumu, kā arī citu tiesību normu pārkāpumu. Saskaņā ar Prokuratūras likumu šādu gadījumu izvērtēšana ir Latvijas Republikas prokuratūras kompetencē. Tāpat Latvijas Republikas

prokuratūras kompetencē ir izvērtēt, vai katrā konkrētā amatpersonas rīcībā nav saskatāmi Satversmes 95. panta un citu tiesību normu pārkāpumi.

Tā kā Satversmes tiesas kompetencē ir tikai jautājumi par attiecīgo normatīvajā aktā iekļauto normu atbilstību, Satversmes tiesa atturas izteikt viedokli par to, vai konkrēta rīcība attiecībā pret iesniedzējiem, uz ko norādīts pieteikumos, vērtējama kā Satversmes 95. panta pārkāpums.

6. Iesniedzēji pieteikumos ietvēruši prasījumu par apstrīdēto normu atbilstību tikai Satversmes 89., 95. un 111. pantam. Taču, pamatojot, kāpēc ieslodzīto ievietošana soda izolatorā (karcerī) uzskatāma par nežēlīgu, nehumānu un pazemojošu rīcību un kvalificējama kā spīdzināšana, iesniedzēji būtībā ir norādījuši uz vairākiem citos Satversmes 8. nodaļas pantos garantēto pamattiesību ierobežojumiem.

Satversmes 92. pantā minētais jēdziens “taisnīga tiesa” saprotams arī kā pienācīgs, tiesiskai valstij atbilstošs process, kurā attiecīgā lieta tiek izskatīta. Citastarp tas prasa, lai apsūdzētajam tiktu nodrošinātas tiesības uz pietiekamu laiku un līdzekļiem savas aizstāvības sagatavošanai. Lai arī apstrīdētās normas ļauj uz soda izolatoru ņemt līdzī visus materiālus krimināllietā, no tām izrietošais aizliegums ņemt līdzī uz soda izolatoru jebkādu papīru un rakstāmpiederumus gadījumos, kad personai nepieciešams sagatavot savu aizstāvību, ierobežo šīs tiesības.

Satversmes 104. pants garantē ikvienam tiesības vērsties valsts vai pašvaldību iestādēs ar iesniegumiem un saņemt atbildi pēc būtības. No apstrīdētā akta 64. un 66. punkta izrietošais aizliegums ņemt līdzī uz soda izolatoru papīru, rakstāmpiederumus un aploksnes padara šo tiesību realizāciju praktiski neiespējamu un tādējādi tās ierobežo.

Satversmes 100. panta pirmais teikums garantē ikvienam tiesības uz vārda brīvību, kas ietver tiesības brīvi iegūt, paturēt un izplatīt informāciju, paust savus uzskatus. No apstrīdētā akta 64. un 66. punkta izrietošais aizliegums ņemt līdzi uz soda izolatoru priekšmetus, ko atļauts turēt kamerā, – avīzes, grāmatas, žurnālus, vēstules, mazgabarīta televizoru un radioaparāturu bez skaņas ieraksta iespējām u. c. – uzliek papildu ierobežojumus šīm tiesībām.

Satversmes 99. pants garantē ikvienam tiesības uz domas, apziņas un reliģiskās pārliecības brīvību. Analogas tiesības paredz arī Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 9. pants. Lai arī Eiropas Cilvēktiesību Komisija un Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir saskatījušas plašas iespējas valsts rīcības brīvībai attiecībā uz ierobežojumiem ieslodzījumā esošajām personām šajā jomā, tomēr šiem ierobežojumiem visupirms jābūt noteiktiem pienācīgā kārtībā.

Satversmes 116. pants paredz, ka personas tiesības, kas noteiktas Satversmes 100. pantā, var ierobežot likumā paredzētajos gadījumos, lai aizsargātu citu cilvēku tiesības, demokrātisko valsts iekārtu, sabiedrības drošību, labklājību un tikumību. Uz šajā pantā minēto nosacījumu pamata var ierobežot arī reliģiskās pārliecības paušanu.

Kā secināts iepriekš, apstrīdētajās normās ietvertie ierobežojumi nav noteikti ar likumu vai uz tā pamata. Līdz ar to apšaubāma ir to atbilstība arī minēto Satversmes pantu prasībām.

7. Apstrīdētā akta 59.1.6. punkts noteic, ka disciplinārsodu – ievietošanu soda izolatorā, – ir tiesīgs uzlikt cietuma priekšnieks. Šāds izkārtojums darbojas ne vien Latvijā, bet arī vairākās citās Eiropas valstīs.

Cietuma priekšnieks ir pietiekami augsta un atbildīga amatpersona, lai lemtu par šo disciplinārsodu.

Apstrīdētā akta 59.1.6. punkts ir nesaraucjami saistīts ar 62. punktu un apstrīdētā akta 6. pielikumu. Būtībā iesniedzēji apstrīd tieši šīs normas, jo kārtība, kādā pieņemams lēmums par disciplinārsoda uzlikšanu, nav noregulēta atbilstoši demokrātiskas un tiesiskas valsts prasībām.

Latvijas Republikas Augstākā padome 1990. gada 4. maijā, pieņemot deklarāciju “Par Latvijas Republikas pievienošanas starptautisko tiesību dokumentiem cilvēktiesību jautājumos”, citastarp atzina par saistošiem “Minimālos standartnoteikumus par apiešanos ar ieslodzītajiem” [*pieņemti pirmajā ANO kongresā par noziedzības novēršanu un apiešanos ar likumpārkāpējiem, Ženēva, 1955. gads; atbalstīti ar ANO Ekonomiskās un sociālās padomes 1957. gada 31. jūlija rezolūciju 663 C (XXIV) un 1977. gada 13. maija rezolūciju 2076 (LXII)*]. Minēto standartnoteikumu sadaļā “Disciplīna un sodi” ietvertā 30. pamatprincipa 2. punkts paredz, ka “nevienu ieslodzīto nevar pakļaut sodam, iepriekš neinformējot viņu par pārkāpumu, kura izdarīšanā viņš tiek vainots, un nedodot viņam pienācīgu iespēju izteikties savai aizstāvībai. Kompetentām varas institūcijām jāveic katras šādas lietas rūpīga izskatīšana.”

Minēto standartnoteikumu 31. pamatprincipa 1. punkts noteic, ka “sodus, kas paredz stingru ieslodzījumu vai pārtikas samazināšanu, var uzlikt tikai pēc tam, kad ieslodzīto izmeklējis ārsts, kam rakstveidā jāapliecina, ka ieslodzītais var izciest šādu sodu”.

Savukārt Eiropas ieslodzījuma vietu noteikumu [*Rekomendācija nr. R (87) 3; 1987. gada 12. februārī pieņēmusi Eiropas Padomes Ministru komiteja*] 31. noteikums citastarp paredz, ka arī attiecībā uz

disciplinārsodiem ir jānosaka apelācijas process, par to atbildīgā institūcija un tā izmantošanas iespējas.

Nav pamatots no pieteikumiem izrietošais viedoklis, ka apstrīdētais akts neatbilst Satversmes 89. pantam tikai tādēļ, ka tajā pārkāptas Eiropas ieslodzījuma vietu noteikumu prasības. Tomēr, lai arī abiem minētajiem aktiem ir rekomendējošs raksturs, tajos ietvertās normas ir izmantojamas, tulkojot Satversmē garantēto tiesību saturu un robežas.

Satversmes 89. pants tulkojams sistēmiski, kopsakarā ar citiem Satversmes pantiem. Tas citastarp uzliek par pienākumu valsts varas institūcijām veikt nepieciešamos pasākumus, lai nodrošinātu Satversmē garantēto pamattiesību aizsardzību un to starptautisko cilvēktiesību aktu normu izpildi, kuras Latvija atzinusi par sev saistošām pienācīgā kārtībā. Tomēr šis pants neuzliek pienākumu nodrošināt tādu starptautisko normu izpildi, kuras Latvijai nav saistošas, ciktāl tās nav aptvertas ar Satversmē garantētajām pamattiesībām un neizriet no tām.

Satversmes 89. pants paredz, ka “valsts atzīst un aizsargā” cilvēka pamattiesības. Aplūkojot to sasaistē ar tiesiskas valsts principu, taisnīguma principu un proporcionalitātes principu, kas izriet no Satversmes 1. panta redzams, ka pasākumi, kas saistīti ar pamattiesību ierobežojumiem, pieļaujami tikai tādā apmērā, kāds nepieciešams attiecīgā leģitīmā mērķa sasniegšanai. Valsts varai, izdodot normatīva rakstura aktus, jāparedz procedūra, kas maksimāli vērsta uz to, lai ikviena ar pamattiesību ierobežojumiem saistīta soda piemērošana notiktu tikai pēc tam, kad vispusīgi noskaidroti lietas apstākļi, tostarp uzklauti arī vainīgās personas paskaidrojumi. Turklāt soda bardzībai jāatbilst izdarītā pārkāpuma smagumam un mērķim, ar kuru sods tiek uzlikts, kā arī jābūt paredzētai iespējai noteiktā kārtībā šo sodu pārsūdzēt.

Apstrīdētajā aktā nav nodrošināta minēto nosacījumu izpilde. Šā akta 6. pielikumā trūkst ailes, kurā ierakstāmi sodītās personas paskaidrojumi, un nav norādīta iespēja pārsūdzēt lēmumu prokuroram.

Visupirms tas ir pretrunā ar Prokuratūras likuma 15. panta pirmo daļu, kas citastarp paredz, ka prokurors likumā noteiktajā kārtībā uzrauga “vietas, kur tiek turētas apcietinātās, aizturētās un apsardzībā turamās personas”. No Specializētās vairāku nozaru prokuratūras virsprokurora vietnieka A. Ģeģera 2002. gada 21. februāra vēstules izriet, ka jautājums par iespēju soda izolatoros ievietotajām personām rakstīt sūdzības “faktiski bija atrisināts ar Ieslodzījuma vietu pārvaldes priekšnieka skaidrojošu vēstuli visiem cietumu priekšniekiem 2002. gada 3. janvārī”. Taču apstrīdētajā aktā iespēja sūdzēties par savu tiesību aizskārumu nav paredzēta. Turklāt apstrīdētā akta 64. un 66. punkts liedz praktisku iespēju rakstīt sūdzības.

Tādējādi apstrīdētā akta 64. un 66. punkts, kā arī 6. pielikums neatbilst Satversmes 89. pantam.

Satversmes tiesa vērš uzmanību arī uz to, ka minētā pielikuma ailē “vārds, uzvārds, tēva vārds” ietvertā prasība norādīt tēva vārdu neatbilst latviešu literārās valodas normām. Līdz ar to ir apšaubāma šīs ailes atbilstība Valsts valodas likuma 8. panta pirmās daļas un 23. panta pirmās daļas prasībām, kas attiecīgi noteic, ka “valsts un pašvaldību iestādēs ... lietvedībā un dokumentos lietojama valsts valoda” un ka “oficiālajā saziņā latviešu valoda lietojama, ievērojot spēkā esošās literārās valodas normas”.

8. Pagaidu noteikumi pilnvaro Ieslodzījuma vietu pārvaldi noteikt personas, kas tiesīgas uzlikt disciplinārsodus. Taču Pagaidu noteikumi

nepilnvaro Ieslodzījuma vietu pārvaldi paredzēt papildu gadījumus, kad piemērojams disciplinārsods – ievietošana soda izolatorā.

Pagaidu noteikumi paredz, ka ievietot soda izolatorā var tikai personas, kas izdarījušas rupjus vai sistemātiskus izmeklēšanās cietumā noteiktā režīma pārkāpumus. Pagaidu noteikumu normas attiecas uz visiem izmeklēšanas cietumā noteiktā režīma pārkāpumiem, tostarp arī uz soda izolatorā noteiktā režīma pārkāpumiem. Pagaidu noteikumi, kā to norāda arī tieslietu ministre, ievietošanu soda izolatorā paredz kā galīgo līdzekli pret cietuma iekšējās kārtības noteikumu ļaunprātīgiem pārkāpējiem, kad visi pārējie pielietotie soda veidi nav devuši pozitīvu rezultātu.

Apstrīdētā akta 68. punkts savukārt noteic, ka “apcietinātajiem, kas pārkāpj soda izolatorā noteikto režīmu, var tikt piemēroti visi paredzētie sodi un drošības pasākumi, tai skaitā atkārtota ievietošana soda izolatorā.” No šā punkta izriet, ka par ikvienu soda izolatorā noteiktā režīma pārkāpumu var piemērot jebkuru no paredzētajiem disciplinārsodiem. Tas ir pretrunā ar Pagaidu noteikumiem, kas izsmeļoši uzskaita gadījumus, kuros ieslodzītajām personām uzliekami disciplinārsodi, tostarp smagākais no tiem – ievietošana soda izolatorā.

Tādējādi šī apstrīdētā norma paredz piemērot disciplinārsodu, kas saistīts ar pamattiesību ierobežojumiem, tādā apmērā, kāds nav nepieciešams attiecīgā leģitīmā mērķa sasniegšanai, un līdz ar to ir pretrunā ar Satversmes 89. pantā paredzēto, ka “valsts atzīst un aizsargā” cilvēka pamattiesības.

Nolēmumu daļa

Pamatojoties uz Satversmes tiesas likuma 30.-32. pantu, Satversmes tiesa

nosprieda:

1. Atzīt Ieslodzījuma vietu pārvaldes ar 2001. gada 9. maija pavēli nr. 63 apstiprināto "Izmeklēšanas cietumu iekšējās kārtības noteikumu" 64. un 66. punktu par neatbilstošiem Latvijas Republikas Satversmes 64., 89. un 111. pantam un spēkā neesošiem no sprieduma publicēšanas dienas.

2. Atzīt Ieslodzījuma vietu pārvaldes ar 2001. gada 9. maija pavēli nr. 63 apstiprināto "Izmeklēšanas cietumu iekšējās kārtības noteikumu" 68. punktu un 6. pielikumu par neatbilstošiem Latvijas Republikas Satversmes 64. un 89. pantam un spēkā neesošiem no sprieduma publicēšanas dienas.

3. Atzīt Ieslodzījuma vietu pārvaldes ar 2001. gada 9. maija pavēli nr. 63 apstiprinātos "Izmeklēšanas cietumu iekšējās kārtības noteikumus" pārējā daļā par neatbilstošiem Latvijas Republikas Satversmes 64. pantam un spēkā neesošiem no 2003. gada 1. maija.

Spriedums ir galīgs un nepārsūdzams.

Satversmes tiesas sēdes priekšsēdētājs

A. Endziņš